

عنوان مقاله: استغفار و آثار تربیتی آن در صحیفه سجادیه

نام نویسنده: کبری محمودی¹

¹ طلبه سطح دو، مدرسه علمیه خدیجه کبری (سلام الله علیها)، زنجان

1

چکیده

اغلب ما ذکر استغفار را ذکری برای آمرزش گناهان و توبه کردن می دانیم و هنگامی که با کوله باری از گناهان در مقابل خداوند ستار العیوب قرار می گیریم، برای آمرزش گناهان خویش این ذکر را به کار می بریم. اما ذکر استغفار تنها برای آمرزش گناهان نیست بلکه این ذکر آثار و فواید مادی و معنوی زیادی دارد و با توسل به ذکر استغفار الله انسان می تواند به تربیت صحیح که یکی از مسائل مهم در ادیان، مذاهب و ملل مختلف به شمار می آید برسد که اندیشمندان در آن دیدگاه های خود را بیان کرده اند و هر یک بر اساس نگرش و جهان بینی خود در ترسیم نظامی که فرد و جامعه در رسیدن به کمال و سعادت خود باید آن را رعایت کنند، کوشیده اند. یکی از وظایف انبیا(ع) تربیت الهی مردم بوده است و تأثیر آن در زندگی فردی و اجتماعی انسان آن چنان مهم و حیاتی است که خداوند در قرآن کریم برای هدایت و سعادت بشر آن را اصلی ترین هدف بعثت انبیا(ع) قرار داده است. در روایات و دعا ها از جمله صحیفه سجادیه از امام سجاد علیه السلام تربیت و ادب صحیح را نیکوترین صفت انسان معرفی کرده اند. پژوهش حاضر به روش توصیفی تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه ای با هدف ارائه آثار تربیتی استغفار با تکیه بر صحیفه سجادیه انجام گرفته است و در پایان به دوری از گناه، آمرزش گناه، امنیت و حفاظت، افزایش مودت و دوستی، تقرب به درگاه الهی، رسیدن به سعادت و آرامش، زدودن غم و اندوهی،... می پردازد.

کلید واژه ها

کلید واژه: استغفار، آثار تربیتی استغفار، صحیفه سجادیه، تربیت، دوری از گناه.

مقدمه

استغفار درخواست آمرزش گناهان از خدا. استغفار به صورت زبانی و عملی انجام می‌شود؛ زبانی آن گفتن استغفرالله است. در قرآن و روایات، موارد بسیاری از تشویق و فرمان به استغفار دیده می‌شود. ۳۰ آیه از قرآن، درباره استغفار پیامبران است. استغفار، بهترین دعا و عبادت دانسته شده و انجام آن مستحب است؛ با این حال، در مواردی از جمله به عنوان گفاره بر شخص مُحرم، واجب می‌شود. بر اساس آموزه‌های قرآن استغفار پیامبر اکرم(ص) برای مشرکان، جایز نیست. امام علی(ع)، پشیمانی از گناهان گذشته، تصمیم برای بازنگشتن به گناه، ادا کردن حقوق مردم و انجام واجبات را از شروط استغفار ذکر کرده است. استغفار در همه وقت‌ها و همه مکان‌ها سفارش شده است؛ اما بر انجام آن در وقت سحر، تأکید بیشتری شده است. استغفار گاه به دلیل گناه شخصی و ظلم بر نفس، گاه به خاطر تعدی به دیگران و گاه به سبب گناهان اجتماعی انجام می‌شود. بنابر آموزه‌های قرآن، فرشتگان برای مؤمنان و اهل زمین استغفار می‌کنند و درخواست آمرزش گناه، صفت پرهیزکاران معرفی شده است. همچنین درخواست گناهکاران از پیامبران برای استغفار و طلب آمرزش از خداوند از سوی آنان از مطالبی است که شبهه شرک بودن درخواست استغفار از غیرخدا را رد می‌کند. محققان اهل سنت نیز بر اساس آیات قرآن درخواست استغفار از پیامبر را شرک قلمداد نکرده‌اند. بر اساس آیه ۹۷ سوره یوسف، فرزندان یعقوب پیامبر پس از حوادث مربوط به برادرشان یوسف از پدرشان درخواست کردند که از خداوند برایشان استغفار کند و او نیز به آنان وعده داد که انجام بدهد. همچنین در آیه ۶۴ سوره نساء آمده است: گناهکارانی که با گناه بر خویشان ستم کرده‌اند از خدا استغفار می‌طلبند و پیامبر نیز از خدا برایشان طلب استغفار می‌کند.

بنابر این انسان برای انجام استغفار مطلوب و بهره‌گیری از آثار آن که موجب تربیت صحیح می‌شود نیازمند منابع معتبر می‌باشد که یکی از این منابع صحیفه سجادیه می‌باشد.

نگارش‌های درباره استغفار و آثار تربیتی مانند استغفار و آثار تربیتی آن در صحیفه علویه و صحیفه سجادیه^۲ به رشته تحریر درآمده است اما ویژگی نوشتار حاضر گزارش استغفار و آثار تربیتی آن فقط در صحیفه سجادیه به صورت مفصل و کامل و نو می‌باشد.

مقاله پیش رو در صدد پاسخ به پرسش است که صحیفه سجادیه چه آثار تربیتی برای استغفار ارائه می‌دهد؟

و برای پاسخ به این پرسش یاد شده به مواردی چون دوری از گناه، امنیت و حفاظت، افزایش مودت و دوستی، تقرب به درگاه الهی، رسیدن به سعادت و آرامش، زدودن غم و اندوهی و... می‌پردازیم.

1- دوری از گناه

اولین آثار تربیتی استغفار با تکیه بر صحیفه سجادیه دوری از گناه می باشد دوری از گناه تأثیر مستقیمی بر تربیت دارد و باعث می شود فرد در مسیر رشد و کمال قرار گیرد. دوری از گناه، فرد را از انحراف و تباهی دور نگه می دارد و به او کمک می کند تا به ارزش های اخلاقی و انسانی پایبند بماند. این امر در تربیت فرزندان نیز بسیار مهم است، زیرا والدین با دوری از گناه، الگویی مثبت برای فرزندان خود خواهند بود و آن ها را در مسیری درست هدایت می کنند. والدین با دوری از گناه، الگویی مثبت برای فرزندان خود خواهند بود. فرزندان با دیدن رفتار والدین در دوری از گناه، یاد می گیرند که چگونه در برابر وسوسه ها مقاومت کنند و به ارزش های اخلاقی پایبند باشند.

دعای ۳۰ صحیفه سجادیه، دعایی است که امام سجاد (ع) در آن از خداوند طلب دوری از گناهان و توفیق در ترک معاصی را می کند. این دعا به عنوان یکی از دعا های مهم در صحیفه سجادیه شناخته می شود و در آن به اهمیت توبه و بازگشت به سوی خداوند اشاره شده است.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي، وَ مِنْ شَرِّ بَصَرِي، وَ مِنْ شَرِّ لِسَانِي، وَ مِنْ شَرِّ قَلْبِي، وَ مِنْ شَرِّ مَنِي. ³

بار خدایا! من به تو پناه می برم از شر شنواییم، از شر بیناییم، از شر زبانی، از شر دلم، و از شر شهوت

در این دعا، امام سجاد (ع) از خداوند درخواست می کند که او را از شر تمام اعضا و جوارح حفظ کند. این اعضا و جوارح می توانند منشأ گناهان مختلفی باشند. با پناه بردن به خداوند از شر این اعضا، امام سجاد (ع) به دنبال پاکی و دوری از گناه است.

این دعا نشان می دهد که انسان همواره نیاز به کمک خداوند برای دوری از گناه دارد و باید از او بخواد که او را در این مسیر یاری کند. این دعا همچنین اهمیت توجه به اعضا و جوارح و کنترل آنها را برای دوری از گناهان یادآور می شود.

بنابر این انسان با دوری از گناه می تواند به کمال واقعی که هدف از آفرینش اوست دست یابد.

2- امنیت و حفاظت

دومین آثار تربیتی استغفار با تکیه بر صحیفه سجادیه امنیت و حفاظت می باشد. امنیت واژه ای عربی از ریشه «امن» در برابر خوف⁴ به معنای ترس نداشتن⁵ است. همچنین به حالت فراغت از هر گونه تهدید و حمله گفته می شود و در اصطلاح سیاسی و حقوقی به «امنیت فردی» و «امنیت اجتماعی» تقسیم می شود.⁶ امنیت فردی یعنی مصونیت و حرمت یک شخص از تعرض و تجاوز به حقوق مشروعش که نباید حریم خصوصی وی نقض شود و اختیار و آزادی فردی او سلب گردد.⁷ در اندیشه

³ دعای ۳۱، صحیفه سجادیه

⁴ فراهیدی، کتاب العین، ۸/۳۸۸

⁵ دهخدا - لغتنامه دهخدا - ۲/۲۸۹۴

⁶ آشوری - دانشنامه سیاسی - ۳۸

⁷ بزرگی - امنیت در نظام سیاسی اسلام - ۵۱

از مهم‌ترین مسائل تعلیم و تربیت، شناخت عوامل و راه‌های مؤثر آن است، تا در پرتو آن آموزش و تربیت به درستی و به‌طور مطلوب تامین شود. در احکام تربیتی اسلام به این مهم کاملاً توجه شده و پیشوایان دین در این‌باره رعایت نکات دقیقی را توصیه کرده‌اند.

عوامل و راه کار های فراوانی برای تربیت صحیح فرزندان ذکر شده است که یکی از این عوامل که موضوع بحث این مقاله نیز می باشد استغفار است . استغفار پدر و مادر، به ویژه در تربیت فرزندان، اهمیت زیادی دارد. این عمل نه تنها به والدین کمک می‌کند تا از بار گناهان خود رهایی یابند، بلکه می‌تواند به عنوان یک الگوی رفتاری برای فرزندان نیز عمل کند. وقتی والدین به درگاه خداوند توبه می‌کنند و از او طلب بخشش می‌نمایند، این رفتار به فرزندان می‌آموزد که اشتباهات خود را بپذیرند و برای جبران آن تلاش کنند. همچنین، استغفار، با ایجاد آرامش و صلح درونی، به والدین کمک می‌کند تا با صبر و حوصله بیشتری به تربیت فرزندان خود بپردازند و از این طریق، فضایی سالم و معنوی در خانواده ایجاد کنند. استغفار والدین، به فرزندان نشان می‌دهد که چگونه در برابر اشتباهات خود مسئولیت‌پذیر باشند و برای جبران آن تلاش کنند و همچنین حس مسئولیت‌پذیری را در خود والدین تقویت می‌کند و آن‌ها را به این باور می‌رساند که در تربیت فرزندان خود، نقش مهمی دارند و باید برای این امر تلاش کنند.

امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه اینگونه دعا می فرماید:

وَ أَصِحِّ لِي أَبْدَانَهُمْ وَ أَدْيَانَهُمْ وَ أَخْلَاقَهُمْ ... وَ أَعِزِّي عَلَى تَرْبِيَّتِهِمْ وَ تَأْدِيبِهِمْ⁶⁰ و بدن‌ها و دینشان و اخلاقشان را برایم به سلامت دار ... و مرا در تربیت و خوبی کردن در حقشان یاری فرما».

بنابراین انسان می تواند با استغفار و طلب بخشش از خداوند علاوه سبک کردن بار گناه خود و آرامش خیال و صبر و حوصله یک الگوی مناسب برای فرزند خود باشد و فرزند نیکو تربیت کرده که هم در زمان حیات دنیوی عامل سربلندی او باشد و هم بعد از مرگ سبب خیر و برکت برای آخرتش گردد.

11- یازدهمین آثار تربیتی استغفار با تکیه بر صحیفه سجادیه افزایش رزق روزی

است

رزق به معنای روزی و عطای دائمی می‌باشد، حال چه دنیوی و چه اخروی و چه مادی و چه معنوی باشد رزق می‌گویند.

برای گرفتاری های اقتصادی و فقر و تنگ دستی عوامل مختلفی بیان شده است که یکی از آنها عقوبت های گناه برای مؤمن در دنیا است. پس گفتن ذکر استغفار و عذرخواهی از خداوند به خاطر گناهان موجب از بین رفتن فقر و بیچارگی، افزایش رزق و روزی، برکت در مال و ثروت، بهره مندی از نعمت های پروردگار و گشوده شدن گره های کور اقتصادی می گردد. خداوند در قرآن می‌فرماید

إِسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّاراً يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً وَيَمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَاراً؛ از پروردگار خود آمرزش بخواهید که او بسیار آمرزنده است؛ تا باران های

مفید و پر برکت را از آسمان بر شما پیوسته دارد و شما را با مال بسیار و فرزندان متعدّد یاری رساند و باغ های خرم و نهرهای جاری به شما عطا فرماید⁶¹. در بیان امام صادق (علیه السلام) با استناد به آیات 10-12 نوح می فرمایند: "هنگامی که رسیدن روزی ات را همراه سختی و کندی دیدی، زیاد استغفار کن، چرا که خداوند عزوجل در کتابش می فرماید: از پروردگارتان، طلب مغفرت نمایید که او بسیار آمرزنده است تا از آسمان پیوسته بر شما بباراند و با اموال و فرزندان فراوان یاری تان رساند (یعنی در دنیا) و باغ های خرم و نهرهای جاری عطایان فرماید (یعنی در آخرت)"⁶²

رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) می فرمایند: مَنْ أَكْثَرَ الْإِسْتِغْفَارَ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا وَ مِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا وَ يَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ.

کسی که زیاد استغفار گوید و از خدا عذرخواهی کند: خداوند از هر غصّه ای برایش گشایشی قرار دهد و از هر تنگنایی راه فراری پیش پایش گذارد و او را از جایی که گمان ندارد روزی می دهد.⁶³

و همچنین امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه چنین دعا می فرماید

وَ اجْعَلْ مَا صَرَّحْتَ بِهِ مِنْ عِدَّتِكَ فِي وَحْيِكَ ، وَ أَتْبَعْتَهُ مِنْ قَسَمِكَ فِي كِتَابِكَ ، قَاطِعًا لِأَهْتِ مَامِنَا بِالرِّزْقِ الَّذِي تَكَلَّمْتَ بِهِ ، وَ حَسْمًا لِلِاشْتِغَالِ بِمَا ضَمِنْتَ الْكَفَايَةَ لَهُ

و چنان کن که آنچه در قرآنت به روشنی و بی ابهام وعده داده ای و از پی آن وعده در کتابت سوگند یاد کرده ای، ما را از دویدن دنبال آن رزقی که رساندنش را به ما عهده دار شده ای، باز دارد؛ و مانع پریشانی خاطر ما نسبت به آنچه ضامن کفایتش شده ای، گردد.⁶⁴

بنابراین انسان با استغفار و طلب بخشش از گناه به رزق و روزی وعده داده خداوند دست پیدا می کند و از حرام دوری می کند چرا که مال حرام بر روح و روان انسان بسیار تأثیرگذار است و این تأثیر بر روان فرزند به هیچ وجه قابل انکار نیست؛ چنان که در طول تاریخ غالب افراد فاسدی چون معاویه بن ابی سفیان از دامن کسانی چون هند جگرخوار برآمده اند که سخن حق در آن ها هیچ تأثیری نمی کند. همان طور که امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا فرمود: شکم های شما از حرام پر شده، لاجرم سخن حق را شنوا نیستید.

⁶¹ قرآن کریم - سوره نوح- آیه ۱۲، ۱۱- ترجمه انصاریان

⁶² بحار الانوار - ج- ۷۸ - ص ۲۰۱ - روایت ۲۹

⁶³ بحار الانوار - ج ۷۴- ترجمه رضایی - ج ۱ - ص ۱۸۹

⁶⁴ صحیفه سجادیه - دعای ۲۹ - ترجمه انصاریان

نتیجه گیری

تربیت یکی از مسائل مهم در ادیان، مذاهب و ملل مختلف به‌شمار می‌آید و اندیشمندان در آن دیدگاه‌های خود را بیان کرده‌اند و هر یک بر اساس نگرش و جهان‌بینی خود در ترسیم نظامی که فرد و جامعه در رسیدن به کمال و سعادت خود باید آن را رعایت کنند، کوشیده‌اند. یکی از وظایف انبیا(ع) تربیت الهی مردم بوده است و تأثیر آن در زندگی فردی و اجتماعی انسان آن‌چنان مهم و حیاتی است که خداوند در قرآن کریم برای هدایت و سعادت بشر آن را اصلی‌ترین هدف بعثت انبیا(ع) قرار داده است. در روایات نیز تربیت و ادب صحیح، نیکوترین صفت انسان معرفی شده است. اندیشمندان اسلامی تربیت صحیح و اتصاف به اخلاق نیکو را از سرمایه‌های زندگی بشری در ترقی و کمال می‌دانند. یکی از عوامل تربیت صحیح استغفار می‌باشد. استغفار نه تنها یک عمل عبادی است، بلکه یک فرآیند تربیتی است که به ارتقای ابعاد مختلف شخصیتی و معنوی انسان کمک می‌کند و نقش مهمی در تربیت فرد و اصلاح جامعه دارد.

پژوهش حاضر آثار تربیتی استغفار با تکیه بر صحیفه سجادیه را بررسی و در پایان به این موارد رسیده است.

۱- دوری از گناه

۲- امنیت و حفاظت

۳- افزایش مودت و دوستی

۴- تقرب به درگاه الهی

۵- رسیدن به سعادت و آرامش

۶- زدودن حزن و اندوهی

۷- افزایش تقوا

۸- تقویت اراده

۹- رفع مشکلات و گره‌های زندگی و مشکلات روحی

۱۰- تربیت نسل آینده

منابع

- ۱- قران کریم - ترجمه عبدالمحمد - آیتی - سروش - ۱۳۷۴ ش
- ۲- صحیفه سجادیه - علی ابن حسین علیه السلام - قم - موسسه نشر اسلامی - ۱۳۶۳ ش - ترجمه انصاریان - حسین
- ۳- آزاد - سمیرا - استغفار و آثار تربیتی آن در صحیفه علویه و صحیفه سجادیه - دانشگاه آزاد اسلامی - دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی - دانشکده ادبیات و علوم انسانی - 1388 - [کارشناسی ارشد]
- ۴- ابن منظور - محمد بن مکرم - لسان العرب - بیروت - دالفکر للطباعة والنشر و التوزیع - ۱۴۱۴ ق
- ۵- ابوالفتوح رازی - روض الجنان روح الجنان - استان قدس رضوی - بنیاد پژوهش های اسلامی - ۱۳۶۶ ش
- ۶- آشوری - داریوش - دانشنامه سیاسی - تهران - مروارید - چاپ ۱۴ - ۱۳۸۶ ش
- ۷- امام خمینی - سید روح الله - آداب الصلاة - تهران - موسسه تنظیم و نشر آثار امام - چاپ ۱۲ - ۱۳۸۸ ش
- ۸- امام خمینی - سید روح الله - شرح حدیث جنود عقل و جهل - تهران - موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی - چاپ ۱۰ - ۱۳۸۷ ش
- ۹- امام خمینی - سید روح الله - صحیفه امام - تهران - موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی - چاپ پنجم - ۱۳۸۹ ش
- ۱۰- انصاریان - حسین - دیار عاشقان - تفسیر جامع صحیفه سجادیه - تهران - پیام آزادی - ۱۳۷۲ ش
- ۱۱- بزرگی - احمد - امنیت در نظام سیاسی اسلام - اصول و مولفه ها - قم - پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی - چاپ اول - ۱۳۸۸ ش
- ۱۲- حجتی - سید محمد باقر - اسلام و تعلیم و تربیت - دفتر نشر فرهنگ اسلامی - تهران - چاپ ۱۲ - ۱۳۸۵ ش
- ۱۳- ری شهری - محمد - میزان الحکمه - جلد ۳ - دارالحديث - چاپ پنجم - ۱۳۸۱ ش
- ۱۴- راغب اصفهانی - حسین بن محمد - مفردات الفاظ قرآن - لبنان - سوریه - دارالعلم - دارالشامیه - ۱۴۱۲ ق
- ۱۵- دهخدا - علی اکبر - لغت نامه دهخدا - تهران - دانشگاه تهران - چاپ اول - ۱۳۷۳ ش
- ۱۶- سجادی - جعفر - فرهنگ علوم عقلی - تهران - کوشش

- ۱۷- صلیبا- جمیل - فرهنگ فلسفی - ترجمه : صانعی دره بیدی - منوچهر - تهران - حکمت - ۱۳۸۵ش
- ۱۸- طریقی - فخرالدین - مجمع البیان - تحقیق سید احمد حسینی - مکتبه مرتضوی - ۱۳۷۵ش
- ۱۹- طباطبایی - محمد حسین - المیزان فی تفسیر القرآن - بیروت - موسسه الاعلمی المطبوعات- ۱۳۹۰ق
- ۲۰- فراهیدی - خلیل بن احمد - کتاب العین - تحقیق مهدی مخزومی و ابراهیم سامرای- قم - هجرت - چاپ دوم - ۱۴۰۹ق
- ۲۱- علامه مجلسی - محمد باقر - بحار الانوار - انتشارات اسلامی - تهران ۱۵ خرداد - ۱۳۶۶ش
- ۲۲ - لک زایی - نجف - فلسفه امنیت از دیدگاه امام - مجله مطالعات راهبردی - شماره ۳- ۱۳۸۹ش
- ۲۳- مکارم شیرازی - ناصر - تفسیر نمونه - دارالکتب الاسلامیه- ۱۳۸۹
- ۲۴- مصطفوی - حسن- التحقیق فی کلمات القرآن الکریم - تهران- مرکز الکتاب الترجمه و للنشر - ۱۴۰۲ق
- ۲۵- مطهری - مرتضی - مجموعه آثار - ج ۳- تهران - انتشارات صدرا - ۱۳۸۹ش
- ۲۶- معین - محمد - فرهنگ فارسی - تهران - امیر کبیر - ۱۳۷۷ش